

Cmentarz z I wojny światowej nr 359 w Jaworznej

Program prac konserwatorskich

Opracowała: Joanna Florkiewicz-Kamieniarczyk

Konsultacje: Krzysztof Garduła

Marek Sawicki

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków
w Krakowie
Delegatura w Nowym Sączu
ul. Wisniowieckiego 127
33-300 Nowy Sącz
tel. 18 442-84-84, 442-82-52

Załącznik do pozwolenia Nr 3/2024

DNS 5142.180.2023/MN3

Z UPOWAŻNIENIA
Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora
Zabytków w Krakowie
p.o. kierownika Delegatury
mgr Katarzyna Góral

Kraków, wrzesień 2023 r.

SPIS TREŚCI

Karta tytułowa obiektu	s. 3
Rys historyczny i opis	s. 4
Stan zachowania	s. 6
Wnioski i założenia konserwatorskie	s. 7
Proponowane postępowanie konserwatorskie	s. 10

KARTA TYTUŁOWA OBIEKTU.

Nazwa obiektu : Cmentarz z I wojny światowej nr 359

Lokalizacja : Jaworzna, gmina Laskowa
powiat limanowski

Czas powstania: 1915-1918

Autor: Gustav Ludwig

Wpis do rejestru zabytków: A-1385/M

Cmentarz wojenny nr 359 w Jaworznej – opis.

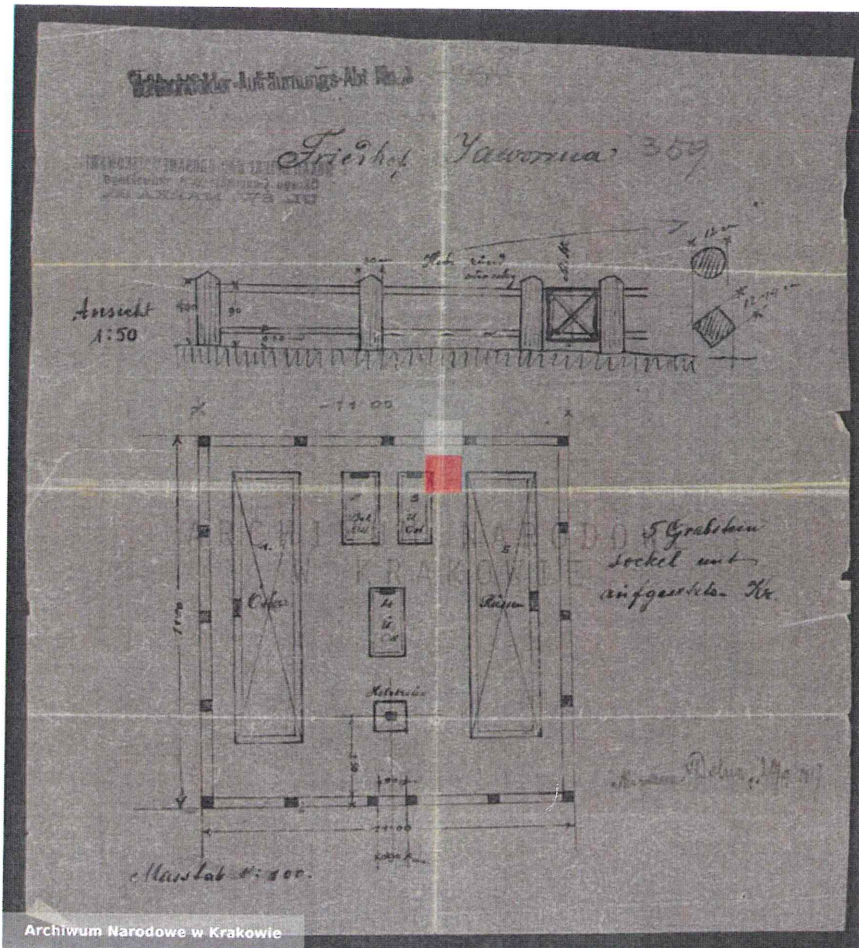
Cmentarz jest jednym z zespołu zabytkowych nekropolii z I wojny światowej utworzonych przez armię austro-węgierską na terenie dawnej Galicji Zachodniej jeszcze podczas działań wojennych.

Jest to nieduży cmentarz na planie kwadratu, znajdujący się na skraju lasu, na wysokości około 700 m n.p.m. na grzbiecie Korabia na północnych stokach Pasma Łososińskiego w Beskidzie Wyspowym. Obecne ogrodzenie składa się z betonowych słupków połączonych drewnianymi belkami wzmocnionymi metalową rurą. Na belkach tych zamontowano niski płotek z drewnianych sztachet. Wejście prowadzi przez drewnianą bramkę wzmocnioną elementami metalowymi. Na cmentarzu znajduje się duży drewniany krzyż, a po obydwu jego stronach po 4 drewniane krzyże nagrobkowe kryte daszkiem blaszanym. Wszystkie krzyże zamontowane są na betonowych cokołach.

Pochowano tu łącznie 33 żołnierzy z armii rosyjskiej i austro-węgierskiej.

Cmentarz przekształcony. Nie ma oryginalnego ogrodzenia a układ krzyży nie jest zgodny z historycznym. Według dokumentów archiwalnych pomiędzy betonowymi słupkami ogrodzenia zamontowane były tylko dwa rzędy prawdopodobnie modrzewiowych belek, z których górne o przekroju okrągłym (12 cm), a dolne o przekroju kwadratowym (ok. 14 x 14 cm), montowanych kaniem do góry. Drewniany krzyż pomnikowy o formie niezgodnej z historyczną obecnie usytuowany jest w niewłaściwym miejscu.

Materiał pochodzi z serwisu www.szukajwarchiwach.pl ze zbiorów: Archiwum Narodowe w Krakowie, Wojskowy Urząd Opieki nad Grobami Wojennymi Okręgu Korpusu V, sygn. GW 61.

Na cmentarzu znajduje się 5 mogił – dwie duże zbiorowe wzdłuż bocznych odcinków ogrodzenia i trzy pojedyncze (dwie usytuowane prostopadle do tylnego boku ogrodzenia i jedna na środku cmentarza). Pomnikowy drewniany krzyż usytuowany był naprzeciw furtki w osi cmentarza.

Zachowane są wszystkie 4 słupki graniczne (HV), przy czym jeden uszkodzony.

Stan zachowania

Drewniane elementy cmentarza - krzyże nagrobne, krzyż pomnikowy, sztachety ogrodzenia są w dość dobrym stanie. Na skutek oddziaływania warunków atmosferycznych straciły wierzchnią warstwę ochronną. Na blaszanych zadaszeniach krzyży widoczne złuszczenia farby nawierzchniowej.

Betonowe słupki ogrodzenia pokryte są miejscowo omszeniem i zabrudzeniami. Ich stan techniczny jest dość dobry.

Zamieszczone w zdjęcia przekazał Urząd Gminy Laskowa oraz Gminny Ośrodek Kultury w Laskowej.

Wnioski i założenia konserwatorskie

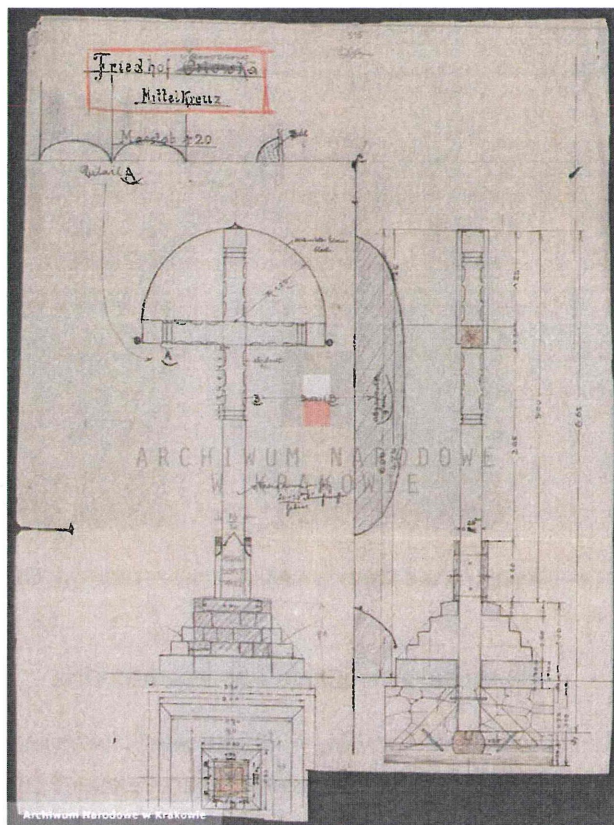
Planowane prace konserwatorskie powinny obejmować wszystkie elementy cmentarza i w miarę możliwości doprowadzić do odtworzenia historycznego wyglądu cmentarza.

Układ mogił powinien zostać odtworzony zgodnie z rysunkiem archiwalnym przedstawiającym plan cmentarza. Zarys mogił powinien zostać wyznaczony krawężnikami kamiennymi z nieregularnych płyt kamiennych mocowanych w podłożu pod kątem ok. 70 stopni wystających ponad grunt na wys. 20 cm. Wnętrza mogił należy uzupełnić ziemią do wysokości krawężników. Na mogiłach pojedynczych należy zasadzić przynajmniej po trzy sadzonki barwinka, natomiast na mogiłach zbiorowych min. 25 sadzonek na każdej. Wyznaczenie zarysu jednej mogiły zbiorowej (wzdłuż prawego boku ogrodzenia) powinno poprzedzić wycięcie drzewa. Jeśli na wycinkę drzewa nie będzie możliwe uzyskanie pozwolenia konserwatorskiego, wówczas krawężnik kamienny należy ułożyć z przerwą na pień.

Krzyż pomnikowy

Krzyż należy zdemontować i wykonać nowy wraz z cokołem wg rysunku archiwalnego. Krzyż należy posadowić na nowym cokole w miejscu zgodnym z archiwalnym planem cmentarza.

Krzyż powinien być ponownie osadzony ale już na betonowym fundamencie wpuszczonym w ziemię poniżej strefy zamarzania. Fundament powinien być zaopatrzony w solidną konstrukcję kotwiącą krzyż. Cokół wykonać z regularnych ciosów piaskowcowych połączonych gładko opracowaną spoiną. Jeżeli kamień z rozbiórki cokołu będzie miał ślady obróbki kamieniarskiej (np. szlak) należy wykorzystać go do budowy nowego cokołu. .

Materiał pochodzi z serwisu www.szukajwarchiwach.pl ze zbiorów: Archiwum Narodowe w Krakowie, Wojskowy Urząd Opieki nad Grobami Wojennymi Okręgu Korpusu V, sygn. GW 61.

Krzyże

Istniejące krzyże należy zdemontować wraz z cokołami i 5 najlepiej zachowanych poddać konserwacji, przy czym jeden krzyż - na grób żołnierzy rosyjskich - należy uzupełnić o dodatkową belkę poprzeczną o odpowiednich proporcjach. Z krzyży należy usunąć metalowe aplikacje i zamontować drewniane podkłady pod mocowanie tabliczek blaszanych (opis poniżej w punkcie dotyczącym wykonania tabliczek – s.12). Krzyże po konserwacji należy osadzić na wyznaczonych mogiłach w miejscach zgodnych z planem archiwalnym. Blaszane zadaszenia należy również poddać zabiegom konserwatorskim.

Ogrodzenie

Słupki ogrodzenia należy poddać pełnej konserwacji z odtworzeniem na powierzchni faktury sztucznego kamienia i gładkiego listwowania przy krawędziach. Z uwagi na dobry stan techniczny istniejących sztachet drewnianych nie przewiduje się na tym etapie ich demontażu w celu odtworzenia historycznego wyglądu ogrodzenia. Takie działania należy pozostawić do czasu, kiedy sztachety ulegną degradacji w stopniu wymagającym ich wymiany. Pozostawienie obecnego kształtu ogrodzenia zabezpiecza teren cmentarza przed dostępem zwierząt. Dlatego zakłada się konserwację drewnianych przęseł wraz z istniejącą bramką.

Zachowane słupki graniczne HV należy odczyścić i uczynić – powinny wystawać z ziemi na wys. 30 cm.

Tabliczki memoratywne

Zakłada się wykonanie emaliowanych tabliczek z informacją o pochowanych do zamontowania na krzyżach. Problemem jest brak spisu pochowanych z przyporządkowaniem do grobów. W aktach Archiwum Narodowego w Krakowie brak jest wykazu pochowanych, pozwalającego na przyporządkowanie nazwisk pochowanych do konkretnych mogił. Jerzy Drogomir w pracy *Polegli w Galicji Zachodniej 1914-1915*, (tom III, Tarnów 2005) zamieścił spis sporządzony na podstawie archiwalnych kart ewidencyjnych. W kartach tych tylko w przypadku Johanna Mączki podano numer grobu (5), który jest niezgodny z innymi dokumentami archiwalnymi.

W ANK zachował się plan cmentarza, a na nim oznaczenia – grób 2 – „Bek. Öst.” (zn. Austr.), grób 3 – „U. Öst.” (niezn. Austr.) i grób 4 – „U. Öst.” (niezn. Austr.).

W ANK zachował się też projekt tabliczki nagrobnej na grób Bonawentury Banyka – na mogiłę pojedynczą. Projekt zapewne pochodzi z czasów prac koncepcyjnych, gdyż odbiega od wykonywanych tabliczek.

Wynikająca z planu cmentarza wielkość grobów wskazuje, że mogiły nr 1 i 5 to groby masowe, a mogiły 2 - 4 o wymiarach 1x2 m to groby pojedyncze. Przy założeniu, że mogiły 2-4 to groby pojedyncze, można więc przyjąć, iż w grobie nr 2 pochowany jest Bonawentura Banyk, a w grobach 3 i 4 – po jednym nieznanym żołnierzu austro-węgierskim.

W aktach ANK znajduje się też informacja, iż na cmentarzu pochowano łącznie 33 żołnierzy, w tym 20 żołnierzy austro-węgierskich i 13 żołnierzy rosyjskich. Zgodnie z archiwalnym planem, żołnierze rosyjscy pochowani są w grobie nr 5. Na tej podstawie założyć można, iż w grobie 1 pochowano 17 żołnierzy austro-węgierskich, w tym trzech znanych z imienia i nazwiska.

Na wykazie sporządzonym przez Jerzego Drogomira najprawdopodobniej są dwukrotnie zamieszczone dane jednego żołnierza:

Gft. Simon Andruszczak z LIR. 19, + 11.12.1914 i Lst.Gft. Simon Andruszak z Ldst.Et.B.106, + 11.12.1914. Z meldunku w sprawie zabitych w Ldst.Et.B. wiadomo, że Gft. Simon Andruszczak, pochowany w Jaworznej, był żołnierzem LIR.19 przydzielonym do

Ldst.Et.B. 106. Należy przyjąć, iż jest to jedna osoba. We projekcie użyto nazwiska ANDRUSZCZAK, zgodnie z meldunkiem jednostki wojskowej, w której służył.

Pisownia nazwiska „Torak” zgodna jest z wykazem poległych przekazany przez jednostkę macierzystą oraz Listą strat.

Proponowane postępowanie konserwatorskie

Elementy betonowe (słupki ogrodzenia, cokoły krzyży)

1. Czyszczenie powierzchni betonu i usunięcie warstwy farby metodą strumieniowo-ścierną (najlepiej z zastosowaniem ścierniwa piaskowego).
2. Dezynfekcja betonu preparatem bakterio- grzybo- i glonobójczym poprzez nanoszenie pędzlem lub natrysk.
3. Uzupełnienie ubytków betonu mineralną zaprawą firmową lub tradycyjną z doborem wypełniacza w postaci kruszywa czy piasku żwirowego o odpowiedniej granulacji.
4. Na powierzchni odtworzyć ozdobną warstwę wykończeniową imitującą obróbkę kamieniarską : płaszczyzny groszkowane ujęte listwami tzw. szlaku krakowskiego.
5. Zabezpieczenie hydrofobowe.

Elementy drewniane (krzyże nagrobne i sztachety ogrodzenia z bramką)

1. Wykonanie selekcji elementów przeznaczonych do konserwacji lub wymiany.
2. Odczyszczenie metodą mechaniczną najlepiej szczotkami ryżowymi, nylonowymi lub z miękkiego drutu mosiężnego. Dopuszcza się czyszczenie agregatem wytwarzającym parę przegrzaną parę wodną.
3. Dezynfekcja preparatami firmowymi występujących na rynku w szerokim asortymencie, np. firmy Remmers *Multi GS*.
4. Wymiana uszkodzonych sztachet na nowe, najlepiej z tego samego drewna z powtórzeniem kształtu i wymiarów.
5. Scalenie kolorystyczne powierzchni bejcą.
6. Zabezpieczenie nowych elementów drewnianych przeciwko korozji biologicznej preparatami płynnymi, dostępnymi w szerokim asortymencie na rynku, np. (*Pilmas Drew-Miedź, Impregnat do drewna Sadolin Garden, FOBOS NW, Lazura ochronna HK-Lasur firmy Remmers*).
7. Odczyszczenie blaszanych zadaszeń wodą z detergentem oraz metodą ścierną i pomalowanie farbą antykorozyjną i nawierzchniową.
8. Rekonstrukcja drewnianego krzyża centralnego zgodnie z wyglądem pierwotnym.

Wykonanie tabliczek memoratywnych

Należy wykonać 5 tabliczek blaszanych, obustronnie emaliowanych, lekko wypukłych - tło jasne, szaro błękitne (gołębkowe), litery czarne. Wzór liternictwa zgodny z tabliczkami zamontowanymi na innych cmentarzach z I wojny światowej przedstawionych na zdjęciach poniżej (fot. Krzysztof Garduła).

Przykłady tabliczek owalnych na groby zbiorowe

Przykłady tabliczek na groby pojedyncze

W związku z użyciem krzyży zamontowanych obecnie na cmentarzu, należy wykonać podkłady pod tabliczki - z deski o grubości 25 mm, o wymiarach:

- pod tabliczki o średnicy 15 cm – podkład o średnicy 19 cm
- pod tabliczki owalne o wymiarach 19 x 26 cm – podkład owalny o wymiarach 23 x 30 cm.

Krawędzie podkładów od strony tabliczek lekko zaokrąglone.

TREŚĆ TABLIC – okrągłe na groby pojedyncze – śr. 15 cm

na grób nr 2

INF.

BONAVENTURA

BANYK

K.K. LDST. ET. B. 106

+ 11.12./1914.

na groby nr 3 i 4 (dwie jednakowe)

1 ÖST. UNG.

KRIEGER

TREŚĆ TABLIC – owalne pionowe – na mogily zbiorowe- 19 cm X 26 cm
(dłuższa oś w pionie)

na grób nr 1

GFT.

SIMON ANDRUSZCZAK

INF.

PAUL TORAK

K.K. LDST. ET. B. 106

RES. SCH.

JOHANN MACZKA

K.K. SCH.R. 17

+ 11.12./1914.

UND 14 ÖST. UNG.

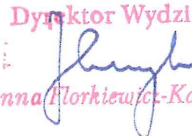
KRIEGER

na grób nr 5

13

RUSSISCHE

KRIEGER

Dyrektor Wydziału

mgr Joanna Florkiewicz-Kamieniarczyk